

Samostani klarisa u hrvatskome srednjovjekovlju

Željko Tolić*

Sažetak

U Godini posvećenoga života (30. 11. 2014. — 2. 2. 2016.), ovaj rad obrađuje duhovno–povijesnu karizmu koja se nije zaustavila na svome izvoru, nego se prelila daleko preko granica svoga nastanka. Riječ je o karizmi sv. Klare Asiške, »duhovne plemkinje«, čija je pojava i svetost života nadahnjivala i danas nadahnjuje brojne sljedbenice i štovatelje diljem svijeta, jednako kao i u našim krajevima. Upravo iz tih razloga napisan je i ovaj članak, podijeljen u dva glavna dijela s odnosnim podnaslovima. U prvome dijelu, kao uvod u glavni dio rada, autor iznosi kratki životopis sv. Klare Asiške i duhovno–zakonodavni hod Reda »siromašnih gospoda« do konačnoga odobrenja Klarina Pravila. Nakon toga prelazi na drugi naslov, u kojem obrađuje samostane klarisa u našim krajevima tijekom srednjega vijeka, gdje se u podnaslovima govori o deset srednjovjekovnih samostana klarisa preko kojih se Klarina karizma prelila i na naše prostore: samostan sv. Nikole u Zadru, sv. Marcele u Ninu, sv. Elizabete u Skradinu, sv. Klare i sv. Petra u Dubrovniku, sv. Klare u Splitu; tri samostana u Kotoru: sv. Križa, sv. Klare i sv. Marije od Anđela i, na kraju, samostan sv. Spasa u Šibeniku.
Ključne riječi: sv. Klara, Pravilo, samostan, klarise, Manja braća

Uvod

Primjeri radikalnoga siromaštva i pokore, koje je u prvim godinama svoga obraćenja svjedočio sv. Franjo Asiški († 1226.), pobuđivali su udivljenje kod mnogih Asižana. Među onima koji su se divili Franjinu načinu života (*forma vitae*), što ga je 1209. potvrdio papa Inocenta III., bila je i Klara, djevojka iz plemićke obitelji, koja se u tijesnoj povezanosti s Franjom i njegovom braćom također odlučila posvetiti životu u pokori, iz kojega je u konačnici niknula »religio pauperum dominarum« (redovnička zajednica siromašnih gospoda), odnosno Drugi franjevački red, poznatiji pod nazivom »klarise«.

* Dr. sc. Željko Tolić, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu. Adresa: Zrinsko–frankopanska 19, 21000 Split, Hrvatska. E–pošta: ztolic@kbf–st.hr.

1. Klara Asiška: od svetoga Damjana do Pravila

1.1. Kratki životopis

Klarin životni put počinje 1193., (neki smatraju 16. srpnja 1194.),¹ u kući Favaronea od Offreduccija i Hortulane, koji su bili viteškoga podrijetla.² Sukladno njezinu podrijetlu, roditelji su je htjeli dobro udati. Međutim, ona na te kućne nagodbe i planove drugih s njezinim životom nije pristajala: pretvarala se i odgađala udaju jer je, kako veli njezin životopisac fra Toma Čelanski, »svoje djevičanstvo povjerala Gospodinu«.³ Više od udaje, Klaru je zanimao Franjin način života: nakon što je čula njegove korizmene propovijedi, koje je Franjo nakon odobrenja Reda (1209.) držao u katedrali sv. Rufina, u neposrednoj blizini njezine obiteljske palače, ali i nakon što se više puta s njim susrela, Klara se, tada već u zreloj dobi, odlučila potpuno posvetiti pokorničkomu životu i živjeti u siromaštvu, baš kao i njezin uzor Franjo.

Što je odlučila, to je uskoro i učinila: u noći Cvjetnice 1212., osamnaestogodišnja je Klara potajno napustila očinsku kuću i ostvarila žudeni bijeg (*optatam fugam*): izašla je kroz gradska vrata i »s časnom pratnjom« (*cum honesta societate*) pošla prema šumi podno Asiza u kojoj se nalazila starodrevna crkvice Gospe od Andela, poznatija kao Porcijunkula. Ondje su je dočekali Franjo i Manja braća. Nakon što je održao duhovni nagovor o svetim ženama, Franjo je pred oltarom te crkvice obavio jednostavan obred: odrezao je Klari kosu (napravio joj je tonzuru kao znak pokorničkoga života) i dao joj pokorničku odjeću. Zadivljujuće brzo Klara je odbacila »babilonsko smeće« — kako se biograf izražava o draguljima i skupocjenoj odjeći u kojima je plemićka djevojka došla u Porcijunkulu — oblačeći odjeću koja je za nju bila slika svega što je željela. Tako se Klara te noći na Cvjetnu nedjelju pridružila Franji i njegovoj braći u istom idealu: živjeti u poslušnosti, bez vlasništva i u čistoći.

Primivši »znakove svete pokore«, (*sanctae poenitentiae insignia*) — tj. pokorničku odjeću (sivi habit u obliku križa), grubi remen oko pojasa (pasac) i crnu koprenu na glavu — Klara je još iste noći otpravljena u obližnju Bastiju, u ženski benediktinski samostan sv. Pavla. Petnaest dana poslije napustila je tu bogatu opatiju i preselila se kod crkvice sv. Andela u Pansu,⁴ uz koju je postojao samostan u kojem su živjele pokornice. Tu joj se pridružila i njezina mlada sestra Agneza (Janja), koja je također »nadahnuta božanskim Duhom« pobjegla od kuće da bi sa sestrom, s kojom je u svijetu bila jedno srce, u službi Božjoj bila jedna volja (*in Dei servitio inter eas unitas voluntatum*).⁵

1 *Dizionario degli Istituti di perfezione* (dalje DIP), sv. 2, Roma, 1975., 886.

2 T. de Celano, *Legenda sanctae Clarae* (dalje LSC), br. 1, u: *Fontes Franciscani* (dalje FF), 1995., 2416.

3 LSC, br. 4, FF, 2417.

4 LSC, br. 8 i 10, FF, 2419–2420.

5 LSC, br. 24 i 26, FF, 2430–2431.

No kako se Klarin duh nije posve smirio ni u sv. Anđelu (*non plene mens eius quiesceret*), prema Franjinu je savjetu prešla k crkvi sv. Damjana.⁶ Po tome novom mjestu boravka Klara i njezine sestre nazvane su »damjankama«.⁷

Nastanivši se napokon u sv. Damjanu, Franjo je, kao osnivač, njoj i njezinim družicama dao oblik života (*forma vitae*) te im istodobno — u svoje ime i u ime svoje braće — obećao duhovnu pomoć i posebnu skrb; naglasak toga *forma vivendi*, uvršten i u šesto poglavlje Klarina Pravila, posebno je isticao siromaštvo u kojem su Klara i njezine sestre trebale uvijek živjeti.⁸ Nakon što je na Franjin poticaj, a možda čak i po njegovu nalogu, Klara prihvatila službu opatice »siromašnih gospoda«, redovnički život u sv. Damjanu poprimio je svoje bitne oznake (kontemplaciju, zajednički život, siromaštvo i klauzuru), kojim je preinačila tradicionalni poglavarski položaj prestiža i društvenih privilegija u novi oblik nadahnutoga vodstva ili, kako se ona sama izražava u vlastitom Pravilu, u »sluškinju svih sestara« (*omnium sororum ancilla*).⁹ Drugim riječima bila je *Abbatissa*, odnosno Majka, jednako kao i *Soror*.

Broj Klarinih sljedbenica u međuvremenu se umnožavao. Klarin životopisac Toma Čelanski s ushićenjem veli kako su majka kćer, a kći majku, sestra sestre, a teta nećakinje privlačile u samostan.¹⁰ Uostalom, i najuža Klarina rodbina, (četiri žene), slijedila je njezin primjer: osim Janje, Klaru je slijedila i najmlađa sestra Beatrice, a na kraju se svojim kćerima u samostanu pridružila i majka Hortulana. Kako se povećavao broj zvanja, tako su se umnožavali i klarijanski samostani, onako kako se širio Prvi red.¹¹

Od ulaska u samostan pa sve do smrti Klara je silno željela sačuvati *način života* u kojem je posluživanje posvemašnjega siromaštva bilo na prvom mjestu. Budući da su Pravila koja je Sveta stolica u međuvremenu nametala (Benediktovo, Grgura IX. i Inocenta IV.) za Klaru i njezinu zajednicu bila neprihvatljiva, jer su odražavala samo obnovljenu sliku monaškoga života, Klara se dala na pisanje vlastitoga Pravila ili, bolje reći, prilagodbu potvrđenoga Pravila sv. Franje. Početak toga Pravila glasi: »Oblik života siromašnih sestara, koji je ustanovio blaženi Franjo.«¹² Tekst Klarina Pravila potvrdio je bulom *Solet annuere*

6 LSC, br. 10, *FF*, 2420.

7 Prema mjestu njihova boravka, nove su monahinje dobivale razne nazive: *Sorores, Domine, Moniales, Pauperes inclusas Ordinis Sancti Damiani*. Usp. *Bullarium franciscanum Romanorum Pontificum. Constitutiones, epistolas, ac diplomata continens tribus ordinibus minorum, clarissarum, et poenitentium* (dalje BF), sv. II, Romae, 1761. (pretisak: Porziuncola, Assisi, 1983.), 509. U svom Pravilu Klara svoje družice naziva *Sorores pauperes* ili jednostavno *Sorores*. Usp. BF, sv. I, Romae, 1759. (pretisak: Porziuncola, Assisi, 1983.), 671–678. Tek nakon Klarine kanonizacije (1255.) monahinje se, prema odredbi pape Urbana IV., nazivaju *Ordo Sanctae Clarae* (BF, sv. II, 509) ili jednostavno klarise.

8 BF, sv. I, 674–675. Usp. *Seraphicae legislationis textus originales*, Ad Claras Aquas, 1897., 62–63.

9 Regula S. Clarae, pogl. X, u: *FF*, 2304.

10 LSC, br. 10, *FF*, 2421.

11 Usp. L. Iriarte, *Storia del francescanesimo*, Roma, 1982., 493.

12 Regula, pogl. I, *FF*, 2292.

Sedes Apostolica od 9. kolovoza 1253. papa Inocent IV.¹³ Klara je time postala prva žena u dotadašnjoj povijesti Crkve koja je napisala Pravilo, a Sveta ga stolica odobrila. Klara je bila prezadovoljna. Samo dva dana poslije, 11. kolovoza, »biljčica preblaženog našeg oca svetog Franje«¹⁴ umrla je držeći potvrđeno Pravilo u rukama.

1.2. *Zakonodavni razvoj klarijanske karizme*

Kao i Franjo, tako ni Klara nije imala namjeru osnovati bilo kakvu zajednicu, a kamoli Red. Ipak, u oba slučaja pristigli su sljedbenici(e), pa je sve to trebalo uskladiti s crkvenim odredbama. Jedna od njih, vrlo važna, donesena je 1215. na Četvrtom lateranskom saboru, koji je u 13. kanonu odredio da ubuduće svaka nova monaška (ili redovnička) ustanova treba uzeti jedno od već odobrenih Pravila. Klara i njezine sestre, sukladno toj odredbi, prihvatile su Pravilo sv. Benedikta,¹⁵ ne smatrajući se zbog toga benediktinkama (kao što ni dominikanci, koji su iz istih razloga prihvatili Augustinovo Pravilo, nisu postali augustinijanci). Od Benediktova Pravila »siromašne gospode« opsluživale su samo one točke koje su bile podudarne s njihovim načinom života.¹⁶ Klaru to ipak nije umirilo: uz Franjinu potporu, ishodila je od Inocenta III. glasoviti »*privilegium paupertatis*« (*povlasticu siromaštva*) — tj. odluku da može živjeti potpuno siromašno bez imetka i prihoda — koji je bulom *Sicut manifestum est* od 17. rujna 1228. potvrdio Grgur IX.¹⁷

Premda je Klara, što se tiče te dragocjene povlastice, mogla biti zadovoljna, s Pravilom je išlo drukčije. Kardinal Hugolin dei Conti di Segni, biskup Ostije i Veletrijska, a od 1227. do 1241. papa (s imenom Grgur IX.), stavio je damjanke izravno pod ovlast Svete stolice te napisao jedno monaški intonirano Pravilo u kojem su stroga klauzura, šutnja, post i pokora bile glavne točke. Taj je Hugolinov uradak bulom *Sacrosancta Romana Ecclesia* od 9. prosinca 1219. potvrdio Honorije III.¹⁸

Međutim, papa Inocent IV. zauzeo je posve drukčiji smjer: bulom *Cum omnis vera Religio* od 6. kolovoza 1247.¹⁹ proglasio je za damjanke novo Pravilo kojim je Benediktovo Pravilo zamijenio potvrđenim Pravilom sv. Franje (*Regula bulata* iz 1223.) i damjanke stavio pod jurisdikciju Manje braće.

No, kako Inocentovo Pravilo nije sadržavalo *privilegium paupertatis*, već samo propis o zajedničkome posjedovanju (*in comune*), Klara je na temelju Franjina potvrđenoga Pravila, za svoje *sorores* sastavila vlastito Pravilo. Tekst koji počinje riječima: »*Način života Reda siromašnih sestara, koji je osnovao blaženi Franjo,*

13 *BF*, sv. I, 671–678.

14 *Benedictio S. Clarae*, u: *FF*, 2323.

15 L. Iriarte, *Storia del francescanesimo*, 486.

16 *DIP*, sv. 2, 1118.

17 *BF*, sv. I, 771.

18 *BF*, sv. I, 3–5.

19 *BF*, sv. I, 476–483.

jest ovo...«,²⁰ potvrdio je za samostan sv. Damjana papa Inocent IV. (9. kolovoza 1253.).

Budući da su klarijanski samostani bili samostojni i okolnosti života u njima različite, blažena Elizabeta Francuska († 1270.) je 2. veljače 1259. ishodila od Aleksandra IV. (1254. — 1261.) odobrenje posebnoga Pravila za svoj samostan u Longchampu, kojega je bulom *Religionis augmentum* od 27 srpnja 1263. potvrdio Urban IV. (1261. — 1264.).²¹ Vodstvo toga samostana povjerila je Manjoj braći i prihvatila posjede i stalne prihode.

S ciljem da se ponovno uspostavi jednodielnost, novi kardinal zaštitnik Gaetano Orsini sastavio je novo Pravilo (*Regula Sororum Sanctae Clarae*), koje je bulom *Beata Clara virtute clarens*, od 18. listopada 1263., proglasio Urban IV.²² U njemu se prvi put govori o *Redu svete Klare (Ordo Sanctae Clarae)*. Medutim, kako je to Pravilo određivalo da posjedi i prihodi budu uobičajena sredstva uzdržavanja, ono je naišlo na oštro protivljenje među gorljivim članovima Prvoga reda, pristašama tijesnoga jedinstva dviju obitelji. Došlo je do podjele klarijanskih samostana (koja je i danas prisutna) na dvije opservancije: koja je opsluživala Pravilo sv. Klare (klarise »Prvog pravila«) i onu Pravila Urbana IV. (»urbanijanke« ili klarise »Drugoga pravila«).²³

2. Samostani klarisa u našim krajevima

Osnivanje klarijanskih samostana u našim krajevima počinje u drugoj polovici 13. stoljeća i ono se isključivo događa duž južnohrvatske obale, gdje su uvjeti, u odnosu na kontinentalnu Hrvatsku, bili izrazito povoljniji.²⁴

2.1. Samostan sv. Nikole u Zadru

Ženski benediktinski samostan sv. Nikole prvi je samostan klarisa ne samo u Hrvatskoj, već i na Balkanu.²⁵ Prema mjesnoj predaji, koju donosi Donato Fabijanić,²⁶ taj je samostan promijenio način života prigodom neplanirana dolska sv. Franje u naše krajeve 1212. godine. Budući da je zbog »suprotnih vjetro-

20 *Regula S. Clarae*, pogl. I, *FF*, 2292 (FI, 1717).

21 *BF*, sv. II, 477–486.

22 *BF*, sv. II, 509–521.

23 L. Iriarte, *Storia del francescanesimo*, 491–492.

24 Prema *Series Provinciarum* koje je Jeronim (Girolamo) Golubović prikupio iz raznih arhiva, 1300. godine postojalo je šest klarijanskih samostana duž hrvatske obale; 1316. bila su četiri; 1320. broj se popeo na pet; 1385. ponovno ih je bilo šest. G. Golubovich, *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa*, sv. II, Quaracchi, 1908., 246: tabela VII, 249: tabela IX, 250 br. 29, 254 tabela: XIV, 260 tabela XIX.

25 I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II, Split, 1964., 88; I. Ostojić, *Dodiri između benediktinske i franjevačke ustanove u Hrvatskoj*, u: *Crkva u svijetu* 1 (1967), 39–49.

26 D. Fabianich, *Storia de Frati Minori dai primordi della loro istituzione in Dalmazia e Bossina*, sv. I, Zara, 1863., 16–17. Usp. D. Fabianich, *Convento il più antico dei Frati Minori in Dalmazia*, Prato, 1882., 22–23.

va« prispio u Zadar, ondje je, kaže predaja, čudesno ozdravio opaticu samostana. U znak zahvalnosti benediktinke su prvim franjevcima u Zadru darovale dio svojega vrta i kuću u kojoj su se nastanili te su, prema predaji, Benediktovo Pravilo, po kojem su dotad živjele, zamijenile Pravilom sv. Klare.

Za razliku od predaje, prvo povijesno svjedočanstvo o prelasku samostana sv. Nikole od *Ordo sancti Benedicti* u *Ordo sancti Damiani pauperum dominarum* nalazi se u pismu *Religiosam vitam eligentibus*, koje je papa Aleksandar IV. 11. lipnja 1260. iz Anagnija uputio opatici »Monasterii sancti Nicolai Jadren« i njezinim sestrama.²⁷ To papino pismo zapravo je odgovor na prethodno pismo kojim zadarski nadbiskup Lovro Perijandar (1247. — 1278.), zajedno sa svojim kaptolom, obavještava Svetu stolicu o egzempciji klarisa iz svoje jurisdikcije i stavljanju istih pod jurisdikciju Manje braće.²⁸ Papa potvrđuje odluku zadarskoga nadbiskupa i njegova kaptola te, kako proizlazi iz pisma, dopušta klarisama da »sa svim pravima« (*cum omnibus juridibus*) mogu zadržati sva dobra, odnosno posjede koji su prethodno pripadali samostanu sv. Nikole. Za udijeljene povlastice klarise su Svetoj stolici bile obvezne davati svake godine jednu libru voska (*unam libram cerae nobis, nostrisque successoribus annis singulis persolvets*).²⁹ Drugim pismom, *Quia personas religiosas*, koje je 20. lipnja iste godine upravljeno provincijalnomu ministru i vikaru Provincije »Sclavoniae« te gvardijanu samostana Manje braće u Zadru, papa zahtijeva od njih da provide četvoricu braće njihova Reda koje će zadužiti za »divina officia« i koji će posluživati »ecclesiastica sacramenta« u samostanu sv. Nikole u Zadru.³⁰ Brižnost prema zadarskim klarisama također je pokazivao i papa Nikola IV., prvi franjevac na papinskoj stolici, koji je samostan sv. Nikole nadario raznim povlasticama. Kad je, primjerice, 30. travnja 1291. udijelio manjoj braći u Zadru bulu koja je sadržavala razne povlastice, istom je bulom i na isti način (*eodem modo*) udijelio povlastice i za »sanctimoniales« u samostanu sv. Nikole.³¹ Na temelju udijeljenih povlastica, svi vjernici koji su prigodom blagdana sv. Nikole i sv. Klare, i u osmini tih blagdana, posjetili crkvu klarisa, dobivali su godinu i četrdeset dana oprosta.³²

Samostan sv. Nikole bio je rezerviran samo za velikaške kćeri, tj. plemkinje koje su prilikom ulaska u samostan sa sobom donosile i velik miraz. Izvanredan primjer za to pruža Katarina, kći kneza Pavla II. Šubića Bribirskoga, koja je bila klarisa u ovome samostanu. Prilikom ulaska u samostan donijela je sa sobom i brojne dragocjenosti koje su prethodno pripadale njezinoj majci.³³ S druge stra-

27 *BF*, II, 398–399.

28 Odluka o egzempciji zadarskog biskupa bila je u skladu s Pravilom pape Inocenta IV. iz 1247., što je klarise stavilo pod jurisdikciju generalnih ministara ili provincijalnih ministara. Usp. *BF*, I, 476.

29 *BF*, sv. II, 398–399.

30 *BF*, sv. II, 399–400.

31 *BF*, sv. IV, 245.

32 D. Fabianich, *Storia dei Frati Minori*, 72–73.

33 V. Klaić, *Bribirski knezovi od plemena Šubića do god. 1347.*, Zagreb, 1897., 155. Usp. Š. Ljubić, Listine o odnošajih Južnog slavenstva i Mletačke Republike, sv. II, u: *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, Zagrabiae*, 1868., 418–420; T. Smičiklas, *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (dalje CD), sv. X, Zagreb, 1912., 601–603.

ne, nisu bili rijetki dobročinitelji, kako laici — tako i crkvene osobe, koji su samostanu poklanjali svoja dobra,³⁴ tako da je posjedovno stanje samostana bilo na zavidnoj razini. Budući da su ta samostanska dobra nerijetko bila plijen pohlepnih velikaša, intervenirao je papa Urban IV. dajući zadarskomu nadbiskupu ovlasti da oštro sankcionira otimače samostanskih dobara.³⁵

Samostan sv. Nikole nije imao posebnih uznemiravanja do pojave Osmanlija. Njihovi prodori u zadarsko zaleđe, a prijetnja se nadvila i nad samim Zadrom, unijeli su strah i u samostan sv. Nikole, zbog čega su ga klarise 1531. napustile: one starije i nemoćne prešle su u ženski benediktinski samostan sv. Marije, također namijenjen plemkinjama, dok su mlađe otišle u Veneciju, odakle su se vratile 1540.³⁶

Osim sv. Nikole, u Zadru je postojao i samostan sv. Marcele, čije je postojanje u 14. stoljeću više puta spomenuto pod nazivom Sv. Marija Nova ili sv. Marcela. Međutim, nije posve jasno je li riječ o ženskom benediktinskome samostanu ili samostanu klarisa.³⁷

2.2. *Samostan sv. Marcele u Ninu*

Premda ovaj samostan klarisa »ondje već dugo vremena postoji«,³⁸ ipak ostaje nepoznatim kada ga je ninska općina osnovala. Sigurno je da je ovaj samostan postojao prije 1401. Te godine, 9. prosinca, papa Bonifacije IX. uputio je opatici Klari i njezinim sestrama bulu *Sacrae religionis*,³⁹ kojom im dopušta sagraditi »intra moenia civitatis Nonen, unam domum cum ecclesia, coemeterio, campanili, campana, domibus et allis necessariis officinis pro uno guardiano et aliquibus fratribus ordinis Minorum« — koji su se trebali za njih duhovno skrbiti. Istom bulom papa podlaže Manju braću, ali i ninske klarise pod jurisdikciju vikara Bosanske vikarije. No, kako se samostan klarisa nalazio na području Provincije »Dalmatiae«, isti je papa godinu poslije, točnije 13. prosinca, na molbu generalnog ministra Henrika Alfierija, opozvao prethodnu odluku te novom bulom, *Etsi forsan prima facie*, podložio obje franjevačke zajednice u Ninu jurisdikciji provincijalnoga ministra »Provinciae Dalmatiae«, obrazlažući svoju odluku činjenicom da »monasterium [klarisa!] et domus [Manje braće!] huiusmodi a predicta vicaria non parum distant«. ⁴⁰

34 *CD*, sv. XIV, (Zagreb, 1916.), 120, 380.

35 *CD*, sv. V, (Zagreb, 1907.), 217.

36 B. Pandžić, *Le Clarisse nel mondo slavo-magiario*, u: *Santa Chiara d'Assisi: Studi e cronaca del VII centenario (1253–1953)*, Perugia, 1954., 455. Usp. I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II, 90.

37 Usp. I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II, 96–98.

38 D. Fabianich, *Storia dei Frati Minori*, sv. I, 143.

39 *BF*, sv. VII, 135–136. Lucas Waddingus (*Annales Minorum seu trium Ordinum a S. Francisco institutorum* [dalje AM], sv. IX, Ad Claras Aquas [Quaracchi], 19313., 328) pogrešno smješta grad Nin »in Istria«, umjesto u Dalmaciju.

40 *BF*, sv. VII, 159–160.

Budući da su Osmanlije počeli sve dublje prodirati u Dalmaciju, ninske su se klarise već 1436. pokušale preseliti u Zadar.⁴¹ No njihova se namjera ostvarila tek oko 1500., kad su Mlečani porušili samostan klarisa da bi utvrdili ninske bedeme protiv eventualnoga osmanlijskog napada, udijelivši klarisama jedno zemljište u Zadru za gradnju novoga samostana s istim naslovom: sv. Marcela. Međutim, zbog sigurnosnih razloga i utvrđivanja zadarskih gradskih zidina, i ovaj je samostan klarisa također srušen.⁴²

2.3. Samostan sv. Elizabete u Skradinu

Kao inozemni, tako su i hrvatski velikaši običavali graditi crkve i samostane. Tako se ponašao i hrvatsko–dalmatinski ban i gospodar Bosne Pavao Šubić Bribirski († 1312.), kojemu je Skradin na rijeci Krki — uz Bribir, Klis i Ostrovicu — bio jedno od omiljenih sjedišta.

Ondje je Pavao, prije 1299., sagradio samostan za klarise, smješten izvan gradskih zidina i posvećen sv. Elizabeti, kćeri hrvatsko–ugarskoga kralja Andrije II. (*sub titulo ac patrocinio S. Elisabethae filiae Andreae II. regis Hungariae*).⁴³ O tome svjedoči on sam kad kaže da je podigao samostan sv. Elizabete u kojem službu opatice obnaša njegova sestra Stanislava.⁴⁴ Prije nego što je postala klarisa, Stanislava je provodila pobožan život, bez ikakvih redovničkih pravila. No kad joj je otac Stjepko umro (1274.), zamolila je svoga brata, koji je tada bio na vrhuncu moći, da podigne samostan, što je »banus totius Chroacie« i učinio.

Na poticaj Uršule, svoje druge žene, ban je u Skradinu sagradio crkvu i počeo graditi samostan za Manju braću; samostan i crkva sv. Ivana, kojega je ta hrvatska dinastija izabrala za svoga obiteljskog zaštitnika, bili su u neposrednoj blizini samostana sv. Elizabete.⁴⁵ Osim što su vodili duhovnu skrb za klarise, Manja su braća, prema banovoj nakani, trebala pjevati pohvale i moliti psalme za zdravlje i oprost grijeha bana i njegovih potomaka.⁴⁶

No ban nije bio samo graditelj, nego i brižan skrbnik koji preuzima posebnu brigu za skradinske klarise poklanjajući im neka dobra za njihovo uzdržavanje,⁴⁷ potičući također i druge općine (Skradin i Trogir) da učine isto.⁴⁸ Kad je primjerice 1303. došao u Skradin, pred njega je izašlo općinsko izaslanstvo moleći ga da im smanji namete, što je ban i učinio uz uvjet da četiri puta godišnje na četiri barke moraju dovesti drva za samostan sv. Elizabete. Slično zauzimanje za samostan sv. Elizabete ban je iskazao i 1308., kad je Trogir zatražio mir na koji je ban pristao, a među uvjetima primirja bio je i taj da Trogirani opskrbe njegovu

41 *AM*, sv. X, (Ad Claras Aquas [Quaracchi], 19323.), 325.

42 B. Pandžić, *Le Clarisse*, 456.

43 D. Farlati, *Illyricum sacrum*, sv. IV, Venetiis, 1769, 15.

44 *Diplomatarium sibenicense*, marom J. Barbarić i J. Kolanović, Sibenici, 1986., 186.

45 Š. Ljubić, *Listine*, sv. I, 190; *Diplomatarium sibenicense*, 186.

46 Š. Ljubić, *Listine*, sv. I, (Zagreb, 1868.), 190; *Diplomatarium sibenicense*, 186.

47 D. Farlati, *Illyricum sacrum*, sv. IV, 15.

48 D. Fabianich, *Storia dei Frati Minori*, sv. I, 93.

sestru Stanislavu i samostan sv. Elizabete živežnim namirnicama.⁴⁹ Službu opatice Stanislava je vršila sve do svoje smrti; preminula je na glasu svetosti 1308. godine.⁵⁰

Padom dinastije Šubića samostan sv. Elizabete našao se u nezavidnoj situaciji. Izgubivši svoju veliku potporu i dobročinitelje, samostan je, živeći s malim prihodima, opstao sve do 1523., kad su Osmanlije zauzeli Skradin i srušili samostan.

2.4. *Samostan sv. Klare u Dubrovniku*

Prve dubrovačke klarise imale su svoje boravište izvan zidina, uz crkvu sv. Vite. Odatle su se 1290., dozvolom gradskih vlasti, preselile unutar gradskih zidina i nastanile uza staru crkvu sv. Blaža. Do 1515. bile su pod jurisdikcijom Manje braće konventualaca, a otada, zbog inzistiranja gradske vlasti, pod jurisdikcijom Manje braće opservanata.⁵¹

Samostan je bio namijenjen gradskim plemićkim kćerima, što je za dubrovačke gradske vlasti bila vrlo važna klauzula. Kad je 1379. opatica namjeravala primiti jednu pučanku, odmah je interveniralo Malo vijeće Dubrovačke Republike koje je opatici naredilo da je otpusti. Štoviše, Republika je 1415. odredila da svaka plemkinja koja bi željela ući u samostan treba biti primljena.⁵² Takav stav Republike nije bio neuobičajen. Dapače, ona se svojim zakonodavstvom, a posebno Statutima iz 1272., vrlo često upletala u crkveni život, a osobito u život prosjačkih Redova koji su imali samostane na njezinu području.⁵³

2.5. *Samostan sv. Petra u Dubrovniku*

Za osnutak ovoga samostana najveće zasluge pripadaju dubrovačkomu građaninu Marinu Zupariju (Zupariusu),⁵⁴ koji je svu svoju imovinu oporučno stavio na raspolaganje Dubrovačkoj Republici s nakanom da se za klarise u Dubrovniku izgradi i drugi samostan. Republika je uvažila njegovu oporuku te 1495. počela s gradnjom samostana, koji je 1501. i dovršen.⁵⁵ Samostan je podignut uz crkvu sv. Petra Velikog, a prve četiri klarise došle su u ovaj samostan iz samostana sv. Klare. Papa Julije II. dopustio im je da kao zajednica posjeduju nepokretna dobra (*bona immobilia in comuni possiderent*).⁵⁶

49 V. Klaić, *Bribirski knezovi*, 81.

50 H. G. Jurišić, Prvi franjevački plodovi svetosti u zemlji Hrvata (XIII.–XIV. stoljeće), u: *Kačić 46–47 (2014.–2015.)*, 101.

51 S. Dolci, *Monumenta historica Provinciae Rhacusinae Ordinis Minorum S. P. N. Francisci*, Neapolis, 1746., 15, 28–29.

52 B. Pandžić, *Le Clarisse*, 456–457.

53 A. Marinović, Dubrovačka legislacija glede prosjačkih redova, u: *Zbornik — Samostan Male braće u Dubrovniku*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1985., 37–69.

54 *AM*, sv. XV, (Ad Claras Aquas [Quaracchi], 1933³), 139.

55 S. Dolci, *Monumenta historica*, 52.

56 *AM*, sv. XV, 280–281, 697–699; S. DOLCI, *Monumenta historica*, 52.

2.6. Samostan sv. Klare u Splitu

Najveće zasluge za osnutak ovoga samostana pripadaju splitskomu građaninu Josipu Petrovu (*Josephus Petri civis Spalatensis*). On je pred smrt napisao oporuku kojom ostavlja 3.000 venecijanskih libri za izgradnju samostana sv. Klare unutar gradskih zidina, u kojem bi stanovalo dvanaest redovnica.⁵⁷ Njegovu je oporuku 1308. dekretom odobrio papin legat fra Gentil, koji se te godine nalazio u Trogiru.⁵⁸ Nakon što je legat odobrio oporuku, izvršitelji oporuke, Petar de Camursio i oporučiteljev sin Franjo, izgradili su samostan i uz njega crkvu koju je 1311., »ad honorem beatae Clarae«, posvetio splitski nadbiskup Petar († 1324.). Iste godine, klarise su iz nadbiskupove jurisdikcije prešle pod jurisdikciju Manje braće u Splitu (*Fratres Ordinis Minorum Spalatensium*).⁵⁹ Samostan je bio namijenjen pučankama, ali su njegova vrata bila otvorena i plemićkim kćerima.

Nakon što je Ladislav Napuljski prodao svoja prava na Dalmaciju, Split je 1420. došao pod vlast Mletačke Republike. Radi zaštite svojih interesa na ovoj strani Jadrana, Republika gradi utvrde, kaštele, kule i bedeme. U splitskome slučaju, izbor za gradnju kaštela pao je na položaj samostana sv. Klare, zbog čega je 1424., odlukom venetske vlade, samostan sv. Klare srušen i na njegovim ruševinama (*in loco sancte Clare*) podignut današnji splitski kaštel.

U zamjenu za porušeni samostan klarisama su, odlukom Mletačkog senata (11. srpnja 1424.), za stanovanje dane neke kućice i jedna kapela u blizini tih kuća. Tom zamjenom klarise nisu bile zadovoljne. Tim više što su te kuće bile u ruševnom stanju. Kako je splitski knez otezao s njihovom obnovom, opatica je dvaput putovala u Veneciju tražeći pripadajuća prava za svoj samostan. Na žalbu opatice, Mletački je senat (24. svibnja 1442.) naredio splitskom knezu da se pobrine oko samostana klarisa i da im od državnoga novca što prije sagradi odgovarajući prostor, ne samo na samostanu već i na crkvi. Taj novi samostan i kapela također su se, kao i prvi samostan, nalazili *infra Spalati moenia*, u njihovu jugoistočnome dijelu, u neposrednoj blizini crkve sv. Nikole (*S. Nicola marinariorum*), koja je pripadala bratovštini pomoraca (*Fraternitas S. Nicolai marinariorum*).⁶⁰

2.7. Samostan sv. Križa u Kotoru

U Kotoru je, uz crkvu sv. Križa, postojao samostan *monialium Ordinis S. Benedicti*, nepoznatoga naslova.⁶¹ Budući da je bio prazan i već duže vremena velikim dijelom i urušen (*per sui vetustatem a multis iam elapsis temporibus pro maiori partem est dirutum*), gradske su se vlasti obratile papi Urbanu V. tražeći od njega

57 D. Farlati, *Illyricum sacrum*; sv. III, Venetiis, 300; G. Novak, *Povijest Splita*, sv. I, Split, 1957., 390.

58 D. Farlati, *Trogirski biskupi* (prijevod s latinskog: Kažimir Lučin), Split, 2010., 214.

59 B. Pandžić, *Le Clarisse*, 457.

60 P. Petrić, Novi prilozi topografiji samostana sv. Klare u Splitu, u: *Kačić 26 (1994)*, 320–335. Na tome mjestu klarise su ostale sve do 1883., kad su preselile izvan splitskih zidina, na područje zvano *Lučac*, gdje se i danas nalazi njihov samostan.

61 I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II, 506.

dopuštenje da se na ruševinama benediktinskoga samostana podigne samostan za klarise. Papa je uvažio tu molbu te pismom *Piis votis fidelim* od 10. prosinca 1364. dopustio da se podigne samostan »pro abbatissa et triginta monialibus seu sororibus« na mjestu »ubi antiquum monasterium existebat«, obdarivši ga pritom i raznim povlasticama.⁶² Prva opatica u tom samostanu, poznatom i pod nazivom Sv. Josip, u koji su se primale plemkinje, bila je Klara iz Cividalea.⁶³

2.8. Samostan sv. Klare u Kotoru

Godina osnutka ovoga samostana nije poznata. Svakako, postojao je prije 1491. godine. To se razabire iz jednoga dekreta kotorske općine kojim su s 50 perpera kažnjeni oni građani koji su slali svoje kćeri u ovaj samostan.⁶⁴ Čini se da je ovaj samostan, koji je obnovio Matej Đakonja, na početku bio posvećen sv. Ivanu Krstitelju i sv. Ivanu Evangelistu i da je tek poslije promijenio ime u samostan sv. Klare.⁶⁵ Klarise su u tom samostanu živjele do 1575. Te je godine, zbog pomanjkanja zvanja, samostan ostao prazan pa ga je papa Grgur XIII. bulom *Cum alias tibi* od 22. veljače 1575. predao Manjoj braći.⁶⁶

2.9. Samostan sv. Marije od Andela

Ovo je bio treći samostan klarisa u Kotoru. Kako za prethodni, tako se ni za ovaj samostan ne zna godina utemeljenja. Vrlo je vjerojatno da ga je osnovala kotorska općina za one gospode koje su opsluživale Pravilo trećega franjevačkog svjetovnog reda da bi zatim prešle na Pravilo sv. Klare na koje su se zavjetovale. Bio je rezerviran za plemkinje.⁶⁷

2.10. Samostan sv. Spasa u Šibeniku

Samostan s crkvom prvotno je bio sjedište templara, kojima je hrvatsko–ugarski kralj Andrija II. (1205. — 1235.) povjerio upravu nad Šibenikom kao naknadu za izgubljeni Klis. No, ukinućem templarskoga reda (1312.), u crkvu sv. Spasa naselila se bratovština bičevalaca (*flagellarii, flagelatores*) koji su također dokinuti u listopadu 1349. Budući da je dokinućem templara i bičevalaca crkva sv. Spasa ostala napuštenom, povremeno su je koristile neke šibenske gospode za svoje duhovne sastanke. Premda su živjele pobožno, te šibenske gospode nisu živjele po nekom od redovničkih Pravila niti su polagale redovničke zavjete.⁶⁸

Da bi se njihov život uskladio s redovničkim običajima, hrvatsko–ugarski kralj Žigmund Luksemburški (1387. — 1437.) i njegova žena Marija obratili su se

62 *BF*, sv. VI, 382; *AM*, sv. VIII, 210, 594–595.

63 D. Fabianich, *Storia dei Frati Minori*, sv. I, 272.

64 B. Pandžić, *Le Clarisse*, 458.

65 I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II, 506.

66 *AM*, sv. XXI, (Ad Claras Aquas [Quaracchi], 19343.), 488.

67 B. Pandžić, *Le Clarisse*, 458.

68 D. Farlati, *Illyricum sacrum*, sv. IV, 464.

papi Bonifaciju IX. (1389. — 1404.) da dopusti spomenutim gospodama živjeti prema Pravilu sv. Klare i da se njihovo boravište, tj. crkva sv. Spasa, pretvori u samostan koji će se prilagoditi boravku dvadeset redovnica i opatice te da se podigne zvonik i izgrade druge potrebne prostorije. Iako ta molba nije sačuvana, njezin se sadržaj razabire iz bule *Magne devotionis*, što ju je papa Bonifacije IX. 1390. uputio »carissimo in Christo filio Sigismundo regi, et carissime in Christo filiae Mariae, eius uxori«. ⁶⁹ Papa je pozitivno odgovorio na molbu kraljevskoga para te dopušta da šibenske gospode mogu živjeti prema Pravilu sv. Klare i da se crkva sv. Spasa pretvori u samostan. No, ako neka od tih pobožnih gospoda ne bi htjela ući u samostan, takvoj je ipak, prema papinu napatku, bilo zajamčeno uzdržavanje od samostanskih prihoda. ⁷⁰

Samostan je, kako je i traženo u molbi, bio osnovan za uzdržavanje dvadeset klarisa. Kao i drugi, tako je i samostan sv. Spasa imao svoje posjede koji su se sastojali od zemljišta, solana itd. Te je posjede samostan u pravilu davao u godišnji najam za određenu svotu, što je činilo jedan od njegovih osnovnih prihoda ⁷¹.

Samostan sv. Spasa u početku je bio rezerviran samo za plemićke kćeri, ali su poslije u njega mogle ući i druge. Među redovnicama spominju se poglavarica Vela, koja je dugo (od 1418. do 1449.) i uzorno obavljala službu opatice; zatim Klara (1460.), Jelina (1488. — 1490.) itd. ⁷²

Redovnice su živjele uzornim životom dajući poticaj drugima koje su ih slijedile. Lijepu je pohvalu o njihovu uzornome životu dao biskup Juraj Šižgorić, koji je njih i benediktinke iz samostana sv. Katarine usporedio s dvjema svjetiljkama na svijećnjacima vojujuće Crkve, koje svojim kreposnim i uzornim životom svijetle svima, osobito građanima Šibenika. ⁷³

Duhovnu službu u samostanu sv. Spasa obavljali su mjesni franjevci, što je bilo u skladu s odredbom Inocenta IV., koji je 1247. stavio klarise pod jurisdikciju Manje braće. Samostan sv. Spasa bio je u rukama klarisa do 1493., kad su redovnice napustile Pravilo sv. Klare i na nagovor Gradskoga vijeća prihvatile Pravilo sv. Benedikta. ⁷⁴

Zaključak

Može se zaključiti da je hrvatsko duhovno srednjovjekovlje obilježeno, među ostalim, i klarijanskom karizmom. Samostani klarisa, smješteni isključivo u južnoj Hrvatskoj, nisu u našim krajevima bili tako brojni kao ženski benediktinski samostani, ali su jednako tako bili »molitvena Crkva« ili, kako se lijepo izrazio

69 *AM*, sv. IX, 517–518; *BF*, sv. VII, 16.

70 *BF*, sv. VI, 16.

71 J. Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Zagreb, 1995., 81.

72 K. Stošić, *Benediktinke u Šibeniku*, Šibenik, 1994., 6.

73 *Folium diocesanum. Organon curiae episcopalis Sibenicensis* 11 (1891.), 76.

74 Ž. Tolić, Redovništvo u šibenskoj biskupiji u srednjem vijeku, u: *Zbornik — Sedam stoljeća šibenske biskupije*, 2001., 579–580.

šibenski biskup Juraj Šižgorić, »svjetiljke na svijećnjacima vojujuće Crkve«, u kojima su Klarine sljedbenice svojim kreposnim i uzornim životom svijetlile svima. U prevrtljivu i burnom hrvatskom srednjovjekovlju samostani tih redovnica zasigurno su bili svjetionici nade i utjehe jer klarise nisu živjele samo za sebe, nego su svojom samozatajnošću i danonoćnom kontemplacijom služile i drugima, u skladu s franjevačkim načelom: *Non solo sibi vivere, sed et aliis proficere* (Ne živjeti samo sebi već i drugima koristiti). Stoga je nedvojbeno da su kao takve mnogovrsno pridonijele duhovnomu boljitku Crkve i društva u hrvatskome srednjovjekovlju.

Monasteries of the Poor Clares in Medieval Croatia

Željko Tolić*

Summary

In this the Year of Consecrated Life (November 30, 2014 to February 2, 2016) the author has taken it upon himself to elaborate on the spiritual–historical charism which did not stop at its source, but overflowed far beyond the boundaries of that time. We are speaking of St. Clare of Assisi, a »spiritual aristocrat« whose presence and sanctity inspired and still inspire today numerous followers and reverers across the world, and so too in Croatia. This article has been written to commend this fact. It is divided into two main sections with subheadings, the first containing an introduction to the body of the essay wherein the author presents a brief biography of St. Clare of Assisi and the spiritual–legislative walk of the Order of the Poor Clares up to the final approval of the Rule of St. Clare. The second section deals with Monasteries of the Poor Clares in Croatia in the Middle Ages, with the subsections focusing on ten medieval monasteries through which Clare’s charism overflowed to this part of the world, namely, the Monasteries of St. Nicholas in Zadar, Saint Marcella in Nin, St. Elizabeth in Skradin, St. Clare and St. Peter in Dubrovnik, St. Clare in Split and three monasteries in Kotor: Holy Cross, St. Clare and St. Mary of the Angels and finally the Monastery of the Holy Saviour in Šibenik.

Key words: St. Clare, Rule, monastery, Poor Clares, Friars Minor

* Željko Tolić, Ph.D., The Catholic Faculty of Theology, The University of Split. Adress: Zrinsko-frankopanska 19, 21000 Split, Croatia. E–mail: ztolic@kbf–st.hr.